

2019

**СТАРОЖИТНОСТІ
ЛІВОБЕРЕЖНОГО
ПОДНІПРОВ'Я**

Центр пам'яткознавства Національної Академії наук України
і Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури
Полтавський краєзнавчий музей імені Василя Кричевського
Комунальна установа «Центр охорони та досліджень
пам'яток археології» Полтавської обласної ради

СТАРОЖИТНОСТІ ЛІВОБЕРЕЖНОГО ПОДНІПРОВ'Я

2019

Збірник наукових праць

До 80-річчя В. П. Андрієнка

Київ—Полтава
«Дивосвіт»
2019

УДК 903 (477.5)

С 77

Друкуються за рішенням Ученої Ради Центру пам'яткознавства НАН України і Українського Товариства охорони пам'яток історії та культури (протокол № 6 від 5 вересня 2019 р.), планів роботи Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського й Центру охорони та досліджень пам'яток археології Полтавської обласної ради на 2019 р.

Редколегія:

Ковальова І. Ф., доктор історичних наук, професор; **Кулатова І. М.**; **Михайлина Л. П.**, доктор історичних наук, професор; **Мокляк В. О.**, заслужений працівник культури України; **Мурзін В. Ю.**, доктор історичних наук, професор; **Нестуля О. О.**, доктор історичних наук, професор; **Скорий С. А.**, доктор історичних наук, професор; **Супруненко О. Б.**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (наук. і відп. редактор); **Титова О. М.**, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник; **Шаповалов Г. І.**, доктор історичних наук, професор; **Шерстюк В. В.**

Рецензенти:

Гаврилюк Н. О., доктор історичних наук;
Моця О. П., член-кореспондент НАН України,
доктор історичних наук, професор.

При передруку та іншому використанні матеріалів збірника посилання на джерело обов'язкове.

Старожитності Лівобережного Подніпров'я – 2019 = Antiquities of the Dnieper Left Bank Regions – 2019: збірник наукових праць. До 80-річчя В. П. Андрієнка / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК; ПКМ імені Василя Кричевського; ЦОДПА; [редкол.: Ковальова І. Ф., Кулатова І. М., Михайлина Л. П. та ін.; наук. і відп. ред. Супруненко О. Б.]. – Київ: Полтава : Дивосвіт, 2018. – 160 с., VIII кол. вкл.

ISBN 978-617-633-250-3

Вміщено статті та публікації археологів – дослідників старожитностей Дніпровського лісостепового Лівобережжя і науковців музеїв, присвячені 80-річчю від дня народження відомого українського археолога, доцента, кандидата історичних наук Владислава Петровича Андрієнка.

Видання об'єднало дослідження з історії археології, археології бронзового і раннього залізного віку, середньовіччя та козацької епохи, підготовлені за матеріалами XVI міжобласного наукового семінару «Охорона та дослідження пам'яток археології» в м. Полтаві.

Для археологів, істориків, пам'яткоохоронців, співробітників музеїв, краєзнавців, усіх, хто цікавиться найдавнішим минулим Полтавщини і Дніпровського Лівобережжя України.

УДК 903 (477.5)

ISBN 978-617-633-250-3

- © Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2019.
- © Полтавський краєзнавчий музей ім. В. Кричевського, 2019.
- © Центр охорони та досліджень пам'яток археології, 2019.
- © Автори статей, 2019.

КОМПЛЕКС СЕЛИЩ СКІФСЬКОГО ЧАСУ БІЛЯ с. ОЛЕФІРЩИНА: нові дослідження

Про історіографію вивчення та польові обстеження поселень скіфського часу в околицях с. Олефірщини у Правобережному Поворсклі, їх хронологію та планіграфічні особливості, територіальну структуру розселення землеробських племен Ворсклинської групи пам'яток доби раннього залізного віку.

Ключові слова: скіфський час, Олефірщина, Максимці, Середнє Поворскля, селище, курганий могильник, планіграфія.

Як не дивно, дослідження на відкритих селищах скіфського часу Ворсклинської групи пам'яток методами стаціонарних розкопок здійснювалися не досить часто. Однією із таких пам'яток саме й є Олефірщинське поселення (група поселень), яке не лише «удостоїлося» розкопок різних його частин (Г. Т. Тітенко, 1953 р., В. П. Андрієнко, 1974 р.), а й супроводжувалося пізніше дослідженням сусіднього могильника (О. Б. Супруненко, І. М. Кулатова, 1985–1989 рр.).

Досить подібна ситуація склалася і з розвідковими дослідженнями: масштабні розвідки ХХ – поч. ХХІ ст. дали значне наповнення точок на мапі, які позначали селища скіфського часу в межах Новосанжарського, Полтавського, Диканського, Шишацького і Зіньківського районів. Але, що цікаво, наразі основне наповнення цих даних про територіальну структуру заселення, площі, контури, планіграфію таких поселень ми маємо більше для долин річок Полузир'я, Говтв та ін., і в значно меншій мірі – для власне відносно вузької смуги долини правого берега р. Ворскли. Тут певною мірою вивчені укріплені поселення, а також наявна досить уривчаста (через забудову, давність даних тощо) інформація про відкриті селища.

Нещодавно автору пощастило провести суцільні розвідкові роботи на території та в околицях вище зазначеного с. Олефір-

Рис. 1. Схема розміщення пам'яток скіфського часу біля с. Олефірщина.

щина, результати і висновки яких представлені у цій публікації (рис. 1).

Історія досліджень. В окрузі с. Олефірщина (іноді в літературі зустрічається назва Алферівка, Олефірівка) рядом дослідників упродовж останніх 80 років було виявлено цілу низку пам'яток скіфського часу, що складають єдине скупчення, котре можна об'єднати в одне місцево-локальне угруповання й розглядати у комплексі.

Уперше рештки поселення скіфського часу в околицях села виявив І. І. Ляпушкін 1940 р. [11, рис. 52: 12; 12, с. 48, № 1].

У 1953 р. ще два селища в околицях «села Алферівка» виявила Г. Т. Ковпаненко (Тітенко), обстеживши й раніше виявлений пункт. Пункт I/1953 р. [14, арк. 8–12; 8, с. 53, 117, 151, рис. 1: 35; 52: 15; 24: 11; 53: 70] вона вважала пам'яткою, описаною І. І. Ляпушкіним [11, с. 48, рис. 52: 12; 12, с. 48, № 1]. Але поселення, відкрите останнім дослідником, знаходилося «на північ від села», і його можна ототожнити саме із пунктом II/1953 р. за Г. Т. Ковпаненко (пункт II за нашим порядковим маркіруванням).

Надалі 4 синхронних пам'ятки тут були обстежені В. П. Андрієнком 1974 р. під час проведення розкопок на одному із них [2;

3]. Чітко можна локалізувати як пам'ятку, де проводилися розкопки В. П. Андрієнком, — на південний схід від села (пункт III), так і в певній мірі інші селища, згадувані дослідником (I, II, VI).

У 1984 і 1988 рр. розвідки в околицях села, у т. ч. — під час розкопок Олефірщинського курганного могильника скіфського часу, — проводили О. Б. Супруненко й І. М. Кулатова, якими було обстежено та об'єднано в один кілька пунктів, відомих за розвідками І. І. Ляпушкіна та Г. Т. Ковпаненко, а також показано ще один на східній околиці села, — де розкопки провів В. П. Андрієнко [9, арк. 59–60, рис. 139–140; 10, с. 9–10, 12, рис. 3–4].

Згадуються кілька селищ («на північ та на захід від села») і в «Довіднику» Г. О. Сидоренко, але чомусь як пам'ятки IV ст. до н. е. [13, с. 47–48].

У 1986 р., під час розвідок по «Зводу», П. Я. Гавришем в околицях села Олефірщина було виокремлено 4 селища скіфського часу [4, арк. 8–9; 5], що, як здається, були тими ж пунктами, котрі обстежувалися дослідниками у попередні роки (схеми їх розміщення немає).

У 2004 р. селище і могильник побіжно оглядалися О. Б. Супруненко та В. В. Шерстюком під час розвідок із виконання програми з підготовки «Зводу» на території Диканського району [16, арк. 14–16, рис. 2: 4; 8]. Інформація про ці та попередні обстеження потрапила до відповідного тому «Зводу» [6, с. 197–201 та ін.].

Востаннє комплекс селищ навколо Олефірщини обстежувався В. В. Шерстюком у 2014–2015 рр. Тоді було складено плани раніше відомих поселень і віднайдено, принаймні, ще два нових (пункти IV–V). Результати цих останніх робіт, їх опис та характеристика, аналіз і порівняння із попередніми обстеженнями саме й представлені у цій публікації.

Олефірщина I. Селище розташоване на сучасній західній (північно-західній) околиці с. Олефірщина, переважно за межами населених пунктів, частково — у межах с. Олефірщина, в глибині плато корінної тераси правого берега р. Ворскла (рис. 1: I).

Культурні рештки, що позначають межі селища, виявлені здебільшого на території та в найближчій окрузі від попелищ. У міжпопелищному просторі знахідки також доволі численні, хоча і розпорошені. Селище займає помірно рівнинну ділянку підвищення плато. У північній його частині пролягає дорога-автопід'їзд із твердим покриттям від шосе до с. Олефірщина, що

Рис. 2. План розміщення пам'яток скіфського часу поблизу с. Олефірщина.

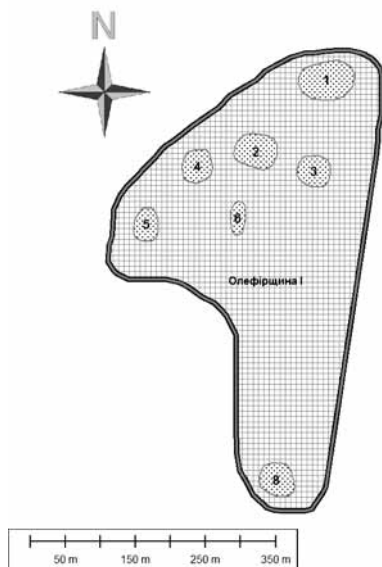

Рис. 3. Олефірщина I.
План.

відокремлює попелище № 1 від основного масиву пам'ятки. Східна периферія селища розташована на присадибних ділянках західної околиці села. На північ та північний захід від цієї пам'ятки знаходиться синхронний їй Олефіршинський курганний могильник I (східна його ділянка) (рис. 1: 7; 2: 7).

Помітні 8 попелищ, перші сім із яких розташовані компактною скупченням, достатньо щільним, а № 8 — відособлено на південь — південний схід. Висота окремих попелищ становить близько 0,50–0,60 м, вони мають загалом типові округлі чи підовальні обриси. Їх розміри варіюють від 18 × 26 м до 33 × 51 м. Більші попелища тяжіють до північної ділянки селища.

Площа поселення встановлюється у межах бл. 6,0 га (рис. 2: 1; 3).

Знахідки з селища різних років розкопок і зборів представлені майже винятково матеріалами скіфського часу, серед яких типові уламки кухонних горщиків із валиками, защипами, насічками та проколами, фрагменти столових чорнолискованих мисок і

черпаків з ритованим орнаментом, корчаг тощо. Серед знарядь праці — пряслиця та їх заготовки, плитки-абразиви, розтирачі, деталі вузди і т. ін.

Як зазначала Г. Т. Ковпаненко, на цьому селищі (I/1953) нею було зафіксовано 17 ледь помітних «курганоподібних бугрів чи плям», розташованих за певним плануванням. Розміри їх становили 20—25 м у діаметрі, розміщувалися вони на відстані 35—40 м один від одного [8, с. 117, рис. 52: 15: 14, арк. 8—11].

Здається, у цьому випадку дослідниця дала загальну кількість зольників разом із пунктом II/1953, про який подібних даних вона не наводить. Упевнює в цьому й опис пункту Олефірщина І О. Б. Супруненко та І. М. Кулатової: останні пишуть про щонайменше 7 попелястих скупчень розмірами 0,20—0,4 × 10—25 м, шість із яких розміщувалися у два паралельні ряди вздовж дороги, на площі 5 га [9, арк. 59—60, рис. 3—4; 10, с. 9—10, 12, рис. 3—4].

У центрі одного із зольників («бугрів») діаметром 22 × 18 м Г. Т. Ковпаненко заклала траншею розмірами 4 × 16 м (64 м²), зорієнтовану з півночі на південь. Остання показала потужність культурного шару близько 0,95/0,90 м, з найбільшою насиченістю знахідками на рівні 0,60 м. Кераміка з селища характерна для ранньоскіфських комплексів: горщики в основному з оздобами різними типами валикового орнаменту, зашипами по зрізу та проколами нижче. Столова, доволі численна, представлена уламками лискованих мисок, із бортиками зсередини, деколи — з проколами під зрізом та рельєфними канелюрами іззовні, різьбленим чи зубчастим орнаментами. Наявні були також фрагменти черпаків із ритовано-інкрустованими орнаментами, уламок амфори представлений лише єдиним зразком [14, арк. 8—11; 8, с. 117].

Олефірщина II. Перше з поселеньських пам'яток скіфського часу в околиці с. Олефірщина виявив І. І. Ляпушкін у 1940 р. «на північ від балки, що проти села». Він відзначив на ньому не дуже численні і маловиразні уламки вінець горщиків із зашипами по зрізу та фрагменти амфор [11, рис. 52: 12; 12, с. 48, № 1].

Як здається, саме це селище обстежувала і Г. Т. Ковпаненко 1953 р. (пункт II/1953 р.). Вона локалізувала його за 0,10 км на північ від села. Культурні рештки, за дослідницею, тут залягали скупченнями (рештки споруд-?), кераміка мала шерехату поверхню, поганий випал і відсутнє лискування. Вінця горщиків були з

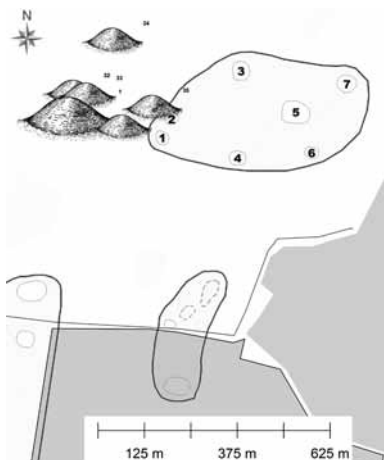

Рис. 4. Олєфірщина II та V. Плани.

декоруванням у вигляді зашпів по зрізу та проколами нижче. Зустрічалися й уламки амфор, у т. ч. — з ребристою поверхнею [14, арк. 11–12].

У 2014 р. автором було черговий раз обстежене та картографоване це поселення. Розміщене селище майже впритул до східної частини насипів Олєфірщинського курганного могильника (рис. 1: 2). Воно представлене 7-ма різних розмірів попелищними плямами, без системного розміщення, невеликого розміру, хоч і виразного вигляду. Площа — близько 6,00 га. Шурфування

не проводилося (рис. 2: 2; 4).

Тут майже не відзначені знахідки архаїчного вигляду, натомість наявна невелика кількість амфорних матеріалів. Приблизно порівну розподіляються вінцеві частини горщиків, що мають валиковий декор, і без такого; також досить представницькою є добірка чорнолискованої кераміки (рис. 5).

Олєфірщина III. Відкрите у 1974 р. В. П. Андрієнком, локалізоване ним за 0,20 км на південний схід від села. Ворсклинський загін Лісостепової скіфської експедиції Донецького державного університету на чолі з дослідником провів розкопки на території цього селища (рис. 1: 3; 2: 3).

У двох розкопах загальною площею 632 м² була встановлена потужність культурних нашарувань у межах 0,6–0,8 м, з доволі нечисленними материковими об'єктами. Було досліджено лише кілька господарських споруд і печей. Серед окремих знахідок із розкопок — типові зразки кухонного посуду, уламки столових мисок і черпаків з малою кількістю архаїчних зразків, а також антична кераміка. Дослідником селище датоване другою половиною VI — III ст. до н. е. [2; 3].

Саме це поселення Рішенням Полтавського облвиконкому за № 165 від 22 квітня 1984 р. взяте на облік та під охорону як

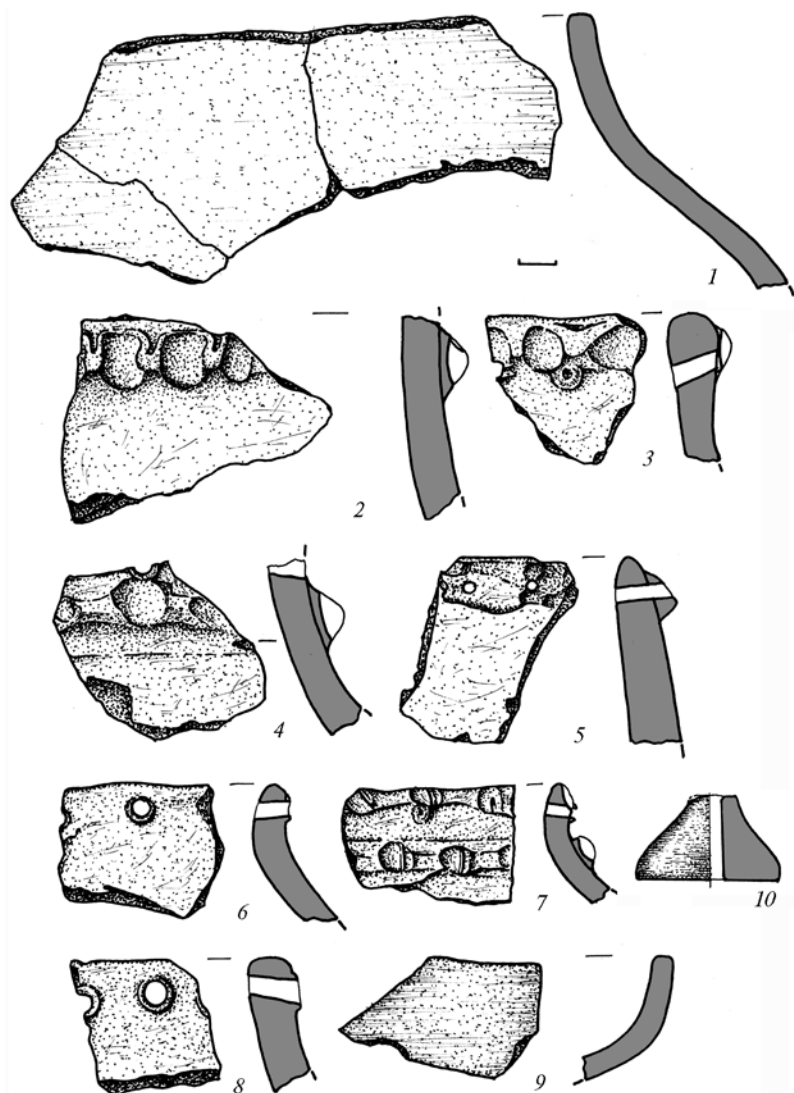

Рис. 5. Знахідки із селища Олефірщина II. *Кераміка.*

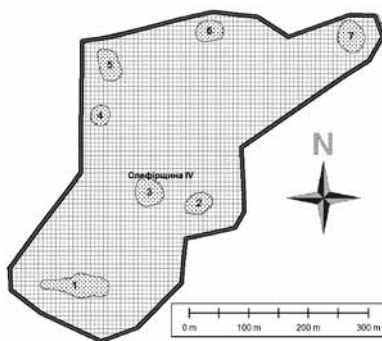

Рис. 6. Олефірщина IV. План.

пам'ятка археології місцевого значення (охоронний номер 1.2-2333-2.16.5).

Сліди цього селища скіфського часу також були зафіксовані П. Я. Гавришем у 1986 р. За останнім, знахідки траплялися на площі 200×250 м уздовж лісу (бл. 5 га). Серед них — уламки горщиків скіфського часу й античної кераміки [4, арк. 9, рис. 16–19].

Олефірщина IV. Селище розташоване поза межами насе-

лених пунктів, за 0,31–0,69 км на північ від північної околиці с. Олефірщина, за 0,40–0,61 км на північний захід від північно-західної сучасної околиці с. Великі Будища, на плато корінної тераси правого берега р. Ворскла (рис. 1: 4).

Виявлене автором у 2014 р. Культурні рештки, що локалізують межі селища, зосереджені більшою мірою на території та найближчій окрузі від попелищ. У міжпопелищному просторі знахідки невиразні й нечисленні, хоча і присутні. З півночі межі селища обмежені неглибоким вибалочком, з півдня — також плавним пониженням, але більш глибоким і широким. Таким чином, об'єкт займає невелике природне підвищення плато.

Загалом виявлено 7 попелищ, що не мають якоїсь сформованої планувальної системи розміщення. Найбільший «зольник» № 1, розміщений у південній частині селища, має складну витягнуту форму, максимальну висоту 0,35–0,40 м у східній частині, на ньому сконцентрована більша частина знахідок. Інші попелища менш виразні, майже не виділяються за рельєфною ознакою, вирізняються на поверхні тільки за плямами попелясто-суглинкового наповнення. Більші з них — №№ 3, 5–7; №№ 2 та 4 — ледь помітні. Попелище № 7 розташоване дещо окремо від основної групи «зольників».

Загальні розміри попелищ — від 27×72 м до 20×21 м. Площа селища — 7,04 га (рис. 6).

На північний захід від попелища № 1, у міжпопелищному просторі, закладено шурф (2×2 м), що показав насиченість

культурних решток тут до глибини 0,3 м, тобто, більшою мірою лише в межах орного шару.

Знахідки із селища представлені винятково матеріалами скіфського часу, з дуже низькою питомою вагою столового посуду з якісним чорним лиском, та великою кількістю уламків тарного імпортного посуду. Наявні також предмети індивідуального господарського вжитку (абразиви, пряслиця тощо) (рис. 7). На та поблизу попелищ трапляються знахідки шматків обмазки, що свідчать про наявність наземних чи заглиблених в ґрунт споруд.

Олефірщина V. Ще одне невелике селище, виокремлене в окремий об'єкт, відзначене у північній частині села. Тут наявні два «зольники» (1 у межах садиби), та дві суглинкові плями (рис. 1: 5; 4).

Площа — близько 1,8 га. На зольнику № 2 зібрана ціла добірка уламків амфорної кераміки (рис. 8). Точні контури і площа селища ще може варіювати в обмірах, адже більша його частина знаходиться під забудовою.

Олефірщина VI («Максимці I/1953»). У 1953 р. Г. Т. Ковпаненко виявила в околицях нині неіснуючого села Максимці ще одне селище скіфського часу [14, арк. 13]. Раніше це село входило до складу Великобудищанської сільської ради [7, с. 303], а між 1968—1978 роками було зняте з обліку [1, с. 171]. Відомості про його місцерозташування дає картографічна база 1950-х рр. [15], що впевнює у правильності ототожнення пункту Олефірщина VI із селищем Максимці I/1953 р. за Г. Т. Тітенко (Ковпаненко) (рис. 1: 6; 2: 6).

Селище скіфського часу в околицях с. Максимці, за Г. Т. Ковпаненко, знаходилося на південний схід від села, займало площу 250 × 200 м, на ньому відзначені зольники, а матеріали з нього порівняні зі знахідками із Олефірщинського селища. Поруч також локалізований курганий могильник [14, арк. 13]. Якщо вважати, що останнім не може бути відомий Олефірщинський курганий некрополь (його дослідниця, як і першовідкривач І. І. Ляпушкін, пов'язували із відомим їм обом комплексом селищ скіфського часу в межах та околицях саме цього села), то таким слід вважати групу курганів з кількох насипів, виявлену методами віртуальних археологічних розвідок (ВАР) за аеро-космознімками. Один із курганів могильника, до речі, показаний і на карті 1950-х рр. [15].

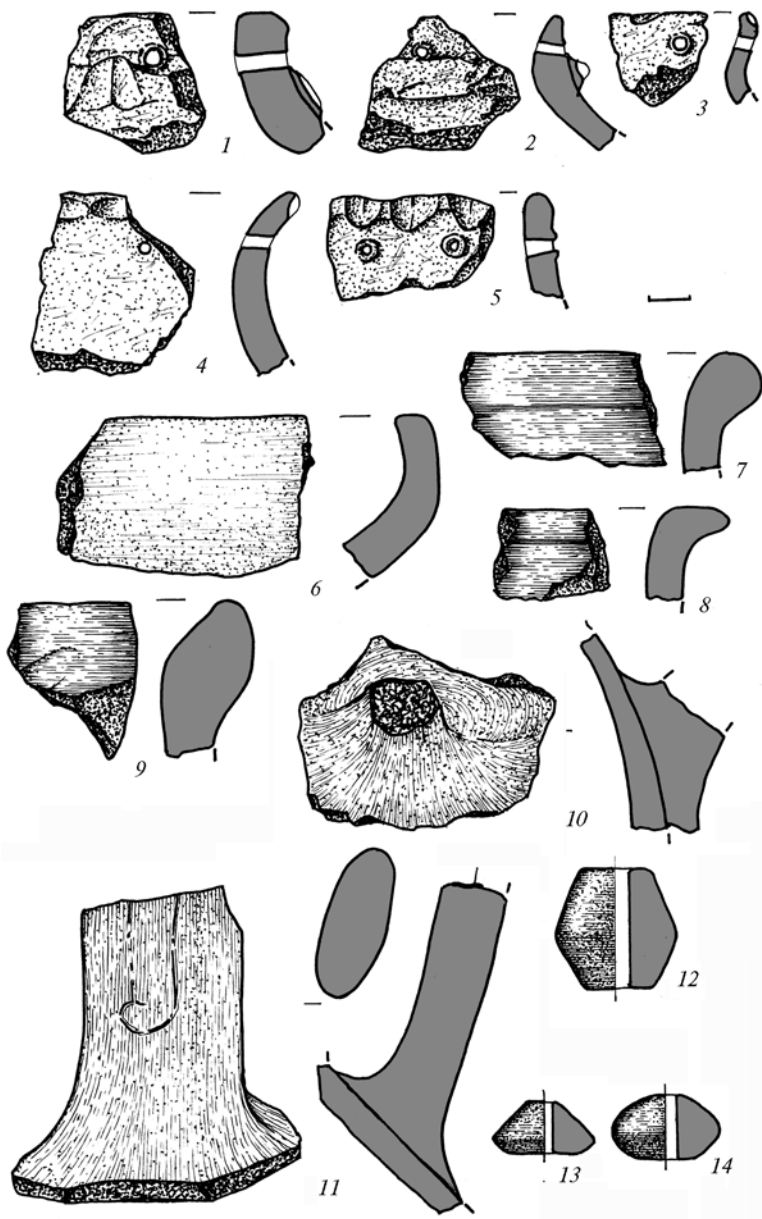
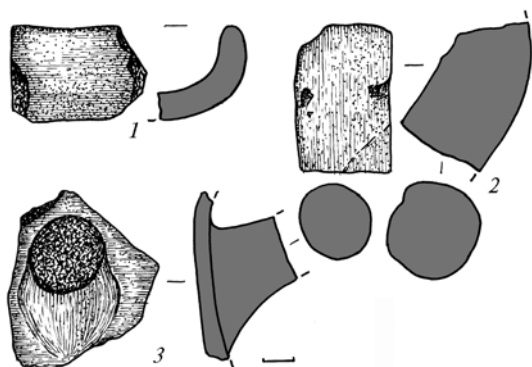

Рис. 7. Знахідки із селища Олєфірщина IV. *Кераміка.*

Рис. 8. Знахідки
із селища
Олефірщина V.
Кераміка.

Судячи зі схеми у звіті В. П. Андрієнка, — це пункт, що був обстежений ним, та описаний як Олефірщина IV/1974 в ур. Солов'ївське поле [2, арк. 11, рис. IV: 3; XVII: 2]. За останнім, основні знахідки звідси — вінця з проколами та защипами по краю (певно, без валикового орнаменту), стінки амфор.

За даними ВАР тут простежуються 8 попелищних плям, приблизна реконструктивна загальна площа селища може становити близько 7 га. Глибше на плато, практично поруч — тими ж методами виявлено невелику групу курганів, із щонайменше 5-ти насипів, що, згодом, є також комплексом, синхронним із поселенням.

Висновки. За проведеними дослідженнями, співставивши результати попередніх розвідок і розкопок, можемо резюмувати, що:

1) селища скіфського часу (принаймні, у межах Олефіршинського комплексу) не є такими великими, як зазначалося в окремих звітах і публікаціях. Насправді, це — кілька різних об'єктів (в основному із площами 5–7 га), що мають між собою слабконасичені чи взагалі не насичені підйомними матеріалами лакуни і проміжки;

2) усі ці поселення не є одночасовими та синхронними. Подібні твердження підкріплюються не лише матеріалами поверхневих обстежень автора, а й доволі репрезентативними розкопками, принаймні, на двох із них (Г. Т. Тітенко, 1953, пункт I; В. П. Андрієнко, 1974, пункт III). На хронологічну їх диференціацію, про архайчність п. I/1953 та пізнішу позицію інших, наголошував і В. П. Андрієнко [2, арк. 10];

3) на основі зазначених розкопок і спостережень за результатами розвідок можна припустити наступне відносне датування цих селищ: до найбільш давнього часу належить пункт I, де за розкопками Г. Т. Тітенко (Ковпаненко) зафіксовані архаїчні комплекси й матеріали. Саме на цьому селищі концентруються найбільші попелищні плями, культурні нашарування найпо- тужніші, підйомні матеріали рідко містять амфорну кераміку;

4) іншого характеру пункти II та, можливо, VI, а особливо – IV і V: вони також мають «зольники», але їх розміри, насичення знахідками поступаються попередньому пункту. Глибина культурних нашарувань за межами попелищних плям невелика (у простежених випадках дорівнює орному шару), підйомні матеріали відмінні від Олефірщини I: менша кількість лискованого посуду, та й якість його менша чи взагалі невисока, помітне різке відсоткове збільшення античного імпорту. Збільшується кількість шматків обмазки на поверхні, що може свідчити про появу та поширення наземних споруд на цих селищах. Подібні відмінності простежуються і всередині цієї групи: від відносно ранішого п. II до більш пізніх пп. IV та V;

5) останнім у цьому хронологічному ланцюжку, як видається, виступає пункт Олефірщина III, де відсутні попелищні плями, а культурні рештки звідси синхронізовані В. П. Андрієнком із подібними комплексами Східного укріплення Більського городища [2, арк. 11].

Таким чином, можна черговий раз на невеликому локальному комплексі відзначити певні планіграфічні і культурно-хронологічні відмінності поселеньських пам'яток скіфського часу між собою. Свого часу автор вже звертався до територіально-топографічної структури селищ скіфського часу на різних етапах їх існування, використовуючи для цього матеріали долини Полузир'я і Говтв [18; 19]. Там також досить добре вирізнялася ціла низка селищ, що мали риси різних часових проміжків існування землеробської культури Ворсклинського локального варіанту автохтонних племен скіфської доби.

Щоправда, у випадку із Поворсклям, до долини якого й належить Олефірщинська група пам'яток, такої закономірності, зафіксованої для синхронних селищ у долинах Полузир'я – Говтви (як то поступове переміщення більш пізніших селищ, від архаїчного до пізньоскіфського часу, з долин повноводних рік до зволожених балок, а на останньому етапі – й на вододільні

схили) тут не простежується: більш пізніші поселенські структури розміщувалися в більш довільному порядку вздовж схилу корінного берега, а часом — навіть ближче до краю плато.

Подібні спостереження (розміщення пізньоскіфських селищ на крайніх мисах плато, а не в його глибині) відзначені й для інших місць локалізації поселень на Правобережжі Ворскли (напр.: Великі Будища і Чернечий Яр, про що готуються матеріали до публікації), лишень відносна обмеженість проведення тут досліджень (зокрема, через значну забудову й заліснення берега) не дають змоги наразі робити такі досить розлогі висновки, як у випадку із Олефірщинським комплексом пам'яток.

Та попередньо можемо припустити, що й на інших ділянках картина буде дуже подібною (принаймні, за результатами вивчення даних ВАР на предмет виявлення селищ скіфського часу [17, с. 151–153]: за умовну межу, яку на сьогодні можна провести по автодорозі Полтава — Опішня, селища із зольниками не поширюються, не відомо їх і за результатами польових обстежень).

На жаль, поки що неможливо говорити про причини такого дещо різного хронологічно-планіграфічного розміщення селищ на відносно недалеких один від одного територіях. Однозначно однією із причин цього є природно-ландшафтні умови. Балки-притоки Полузір'я і Говтв — глибокі й навіть за сучасної епохи зволожені, досить розгалужені, чого не скажеш про доволі «куці», з крутими схилами, й, певно, менш вологі (інтерполюючи на сучасність) яруги (навіть не балки, а яри) Правобережжя Ворскли. Тут, до речі, до самого потужного водотоку — Ворскли — ще існує досить пристойна відстань.

Тож ризикнемо висловити припущення, що основним ядром поселень скіфського часу, як про це свідчать і результати польових досліджень, були саме долини Полузір'я, Говтв, їх приток і балок, а головною причиною цього слугувало саме багатство і легкий доступ до водних ресурсів, у порівнянні з безпосереднім ворсклинським правобережжям. Остання територія виявилася зручнішою для зведення фортифікаційних споруд більших поселенських осередків (Кардашів Вал, Стасі, Полтава-?, Решетники), але відкриті поселення тут засновувалися менш охоче. І саме в достатності просторів для поселень уздовж Ворскли і вбачається нами така їх хронологічна планіграфія, що зафіксована для Олефірщинської групи пам'яток.

Цікаво, що й історія Більського городища, найбільшого укріпленого центру Ворсклинської групи пам'яток скіфського часу, розпочинається не з «поворсклянських» поселень, а із селищ та Західного укріплення городища на р. Суха Грунь. А останні розвідкові дослідження показують кількаразове переважання поселень за кількістю та площами (Диканський, Полтавський, Зінківський райони) саме по Говтві, Полузир'ї і Груні з притоками.

Безперечно, не вдаючись до дискусії про доцільність назви саме «Ворсклинська група пам'яток» (адже остання міцно утвердилася в історіографії), все ж зауважимо, що, напевно, саме верхів'я приток Псла (Говтв і Груней), а також Полузир'я, відіграли у формуванні цієї групи пам'яток раннього залізного віку не меншу, а навіть, певно, і значно більшу роль, аніж власне річка Ворскла та її вузька долина.

Джерела та література

1. Адміністративно-територіальний поділ Полтавщини (1648–1941 рр.). Довідник з історії адміністративно-територіального поділу: у двох книгах. — Книга друга; [упорядник В. Н. Жук та ін.]. — Полтава, 2002. — 205 с.
2. Андриенко В. П. Отчет об археологических разведках и раскопках Ворсклинского отряда археологической экспедиции Донецкого гос. университета в 1974 г. / Андриенко В. П. // НА ІА НАНУ. — Спр. 1974/115. — 11 арк., 17 табл.
3. Андриенко В. П. Раскопки поселения у с. Олефирищина / В. П. Андриенко // АО 1974 г.: ежегодн. — М. : Наука, 1975. — С. 248.
4. Гавриш П. А. Отчет Полтавского археологического отряда Левобережной славяно-русской экспедиции Института археологии АН УССР о полевых исследованиях по подготовке материалов к Своду памятников истории Украины (Полтавская область) в 1986–1987 гг. / Гавриш П. А. // НА ІА НАНУ. — Ф. е. — 1987/13а. — 53 арк., 80 фото.
5. Гавриш П. Я. с. Олефірщина, селище (стаття до «Зводу пам'яток історії та культури по Полтавській області») / П. Я. Гавриш // Архів ЦОДПА. — Б/р. — Диканський район. — № 683.
6. Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. Диканський район; [упорядн., наук. ред. В. О. Мокляк; авт. ст.: В. А. Андрієць, В. М. Бака, Т. А. Бобровський та ін.]. — Полтава : ТОВ «АСМІ», 2011. — 360 с.
7. Історія міст і сіл Української РСР: в 26-ти т. Полтавська область; [ред. кол. т.: Буланій І. Т. (гол. редкол.), Бевзо О. А., Білий П. Х. та ін.]. — К. : Гол. ред. «УРЕ», 1967. — 1028 с.

8. **Ковпаненко Г. Т.** Племена скіфського часу на Ворсклі / Г. Т. Ковпаненко; АН УРСР, Ін-т археол.; [відп. ред. О. І. Тереножкін]. — К. : Наукова думка, 1967. — 188 с.
9. **Кулатова И. Н.** Отчет о раскопках и разведках на Полтавщине в 1988 году / Кулатова И. Н., Супруненко А. Б. // НА ЦОДПА. — Ф. е. — Спр. 239 (звіт), 240 (альбом). — 102, 35 арк.
10. **Кулатова И. Н.** Курганы скифского времени междуречья Ворсклы и Псла (по материалам охранных исследований Полтавского краеведческого музея) / Кулатова И. Н., Луговая Л. Н., Супруненко А. Б.; ПКМ. — Москва; Полтава, 1993. — 108 с.
11. **Ляпушкин И. И.** Поселения эпохи железа в бассейне реки Ворскла / И. И. Ляпушкин // КСИИМК. — М., 1947. — Вып. XXI. — С. 96–98.
12. **Ляпушкин И. И.** Днепровское лесостепное Левобережье в эпоху железа / И. И. Ляпушкин; АН СССР, Ин-т археол. — М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1961. — 384 с. — (Серия: МИА. — № 104).
13. **Сидоренко Г. О.** Довідник з археології України: Полтавська область / Г. О. Сидоренко, Є. В. Махно, Д. Я. Телегін. — К. : Наукова думка, 1982. — 108 с., 2 карти.
14. **Титенко Г. Т.** Отчет о работе Ворсклинского отряда Средне-Днепровской экспедиции ИА АН УССР за 1953 г. / Титенко Г. Т. // НА ІА НАНУ. — Ф. е. — 1953/9«б»; НА ЦОДПА. — Ф. е. — Спр. 1. — 17 арк.
15. Х-42-61-В-а. М 1: 25 000. Составление 1953 г. — Главное управление геодезии и картографии при Совете Министров СССР. — 9-III-69 г.
16. **Шерстюк В. В.** Звіт про археологічні обстеження території Диканського району з підготовки археологічної частини тому «Зводу пам'яток історії та культури» по Полтавській області у 2004 р. / Шерстюк В. В., Супруненко О. Б., Мироненко К. М. // НА ЦОДПА. — Ф. е. — Спр. 430. — 180 арк.
17. **Шерстюк В. В.** Віртуальні археологічні розвідки / В. В. Шерстюк // Археологія і простір: зб. наук. ст. / ІА НАНУ; [ред. кол. : Толочко П. П., Скорий С. А. (гол. ред.), Горбаненко С. А. (відп. секр.) та ін.]. — К. : Вид-во «Стародавній світ», 2015. — С. 148–154. — (Серія: «Археологія і давня історія України», вип. 4 (17)).
18. **Шерстюк В. В.** Селища Ворсклинської групи пам'яток скіфського часу між Пслом та Ворсклою у південно-західній окрузі Більського городища / В. В. Шерстюк // Феномен Більського городища: збереження, дослідження та популяризація найбільшої в Європі пам'ятки доби раннього залізного віку: зб. наук. праць та мат-лів наук. конф. / ЦП НАНУ і УТОПІК; ЦОДПА; ІКЗ «Більськ»; [ред. кол.: В. М. Вадімов, Г. Ю. Івакін та ін.; наук. і відп. ред. О. Б. Супруненко]. — К. : ЦП НАНУ і УТОПІК, 2012. — С. 47–50.
19. **Шерстюк В. В.** Нові пам'ятки археології в околицях с. Жуки / В. В. Шерстюк // Село Жуки — батьківщина літописця Самійла Величка: зб. мат-лів Другої наук. конф. / ЦП НАНУ і УТОПІК; ДКІТ ПОДА; ПКМ імені Василя Кричевського; Полтав. район. рада; [ред. кол.: Л. Л. Бабенко, М. М. Кононенко (гол.), О. Б. Супруненко (відп. ред.) та ін.]. — Київ; Полтава, 2018. — С. 69–81.

В. В. Шерстюк

Комплекс селищ скіфського часу біля с. Олефірщина: нові дослідження

Представлені результати історіографічних досліджень та останніх польових обстежень комплексу поселенських пам'яток скіфського часу в околицях с. Олефірщини у Правобережному Поворсклі. На їх основі зроблені висновки щодо хронологічних та планіграфічних особливостей територіальної структури розселення упродовж усіх періодів проживання тут землеробських племен Ворсклинської групи пам'яток раннього залізного віку.

Ключові слова: скіфський час, Олефірщина, Максимці, Середнє Поворскля, селище, курганний могильник, планіграфія.

V. V. Sherstiuk

**Complex of the Scythian Time Settlements near Olefirshchyna Village:
New Researches**

Results of historiographic and recent field investigations of complex the Scythian Time settlements near Olefirshchyna Village in the right-bank Vorskla River Area are presented. Conclusions concerning chronological and planigraphical peculiarities of territorial populating structure during all periods, when agricultural tribes of the Vorskla monument group of the early Iron Age, are made on this basis.

Keywords: the Scythian Time, Olefirshchyna, Maksymtsi, the mid-Vorskla River Area, settlement, burial mound, planigraphy.

ANTIQUITIES

OF THE DNIEPER LEFT BANK REGIONS

